

Z ČERNÝCH HODINEK.

Na podzim i v zimě těšily se děti Horákovy na chvíle prvního soumraku. V tu dobu spěchaly z předního pokoje, odkudž bylo viděti do jedné z ulic Nového města pražského, do zadního pokoje, do pracovny svého otce.

Volal je tam, když pro soumrak nemohl už déle pracovati, nebo hnaly se tam samy s radostným hlasem, kdykoliv uslyšely, že se vrátil z města.

V tom nevelkém pokoji, jehož okno bylo obráceno do zahrady plné stromů, a keřů dole pod druhým patrem mezi starými domy zahnědlých prejzových střech, shlukly se Horákovy děti v ty chvíle prvního šera jako kuřata a rozsedly se, jak kdo ulovil místo. Nejvíce se jim líbilo na pohovce u otce, jenž si tam obyčejně bral dítky nejmenší. Ostatní sedaly na židlích naproti pod otevřenou bibliotekou plnou knih, jež, jak byly od okna při zdi, nejprve ztemněly v zášeří tichého pokoje, kamž nezáležaly hluk a šum ulice.

Leda jen vítr, když za těch říjnových a listopadových soumraků venku hučel holými korunami stromů dole na zahradě nebo zaúpěl v komíně. Než to se dětem líbilo, neboť ten větrný hlas naháněl jim trochu příjemné hrůzy, zvláště když otec vypravoval něco vážnějšího, napínavějšího.

Když se tak děti Horákovy shlukly a poslouchaly (někdy přišla také jako milý host matka, jež v kuchyni

večeři chystala), říkal otec, že slaví „černou hodinku“, jako ji slavívali a slaví na venkově, odkud pocházel. Proto také rád zabloudil u svém vypravování na venkov, do svých mladých let, kdy sám, jako chlapec, sedával v roubené, obílené světnici a naslouchal o schůzkách sousedů neb o přástvách, co staří pamatovali a vypravovali, co nějaký noclehář ze světa přinesl, nebo co za letních večerů slýchal na záspi před stavením, když tam po denní lopotě sedali. Také na to někdy vzpomněl, co slýchal, co si povídali na mezi v polích, když tam s kamarády hlídal, kdy všecka krajina spala, a hory při hranicích nad ní tiše stály jako strážcové pod nebem plným hvězd, kdy vyprávěči jatí tou tajemnou krásou letní noci bezděky tlumili řeč nebo zmlkali a naslouchali, když se znenadání ozval z daleka, někde od černého lesa nějaký neznámý, podivný hlas, a v tichu nočním zase tak tajemně zapadl. —

Tak otec za těch „černých hodin“ o svých mladých letech vypravoval, nač vzpomněl, nač ho i děti někdy uvedly, když se za jeho vypravování na to neb ono zeptaly.

I.

Také by byly rády zvěděly, jaká byla škola, do které chodil a o které se jednou za řeči zmínil, že už není, že ji rozbořili.

Malá byla a nevzhledná, vypravoval, stavení nízké, dřevěné, pod šindelovou střechou, jež stálo na návrší poblíže fary a kostela, ve stínu několika vysokých třešní na kraji zahrady, plné ovocných stromů, rozkládající se za ní ve svahu.

V tom školním stavení byla v pravo od síně učitelova světnice, v levo jediná třída čili „klasa“ a vedle té sednička, ve které bydlil mladší učitel čili „spomocník“. Ve třídě stará „škamna“, lavice ve dvou

odděleních, na stěně v zadu obraz milosrdného Samaritána, kněžny patronky, a nade dveřmi obraz na dřevě malovaný, jenž zpodoboval Ježíše, jak žehná maličkým. Před lavicemi na stojaně dřevěná, černá tabule, druhá z černého, voskovaného plátna pro krasopisné předpisy visela na stěně. O kabinetě ani slechu, zvířátka vycpaného nikde, jen několik obrázků jedovatých květin a hub odráželo se pestrými barvami od bílých stěn.

„A knížky ke čtení jste měli?“ ozval se zvědavý hlas.

„Měli, ale málo; s malovanými však obrázky, jako vy máte, žádné. Ty knížky nebyly tak vyšnořeny, ale líbily se nám a mnohé nás i rozplakaly. Pamatuju se, jak dychtivě jsem i při čadící louči čítal: Hunové u Meziboru, Poslední Johanita na Rodýzu, Štědrý večer, Údolí almerianské, a čtení pro dospělé, Alhambra a jiné. Tyto knížky stály v zasklené almaře ve třídě v rohu za černým stolkem pana učitele; ta skříň chovala kromě toho našeho pokladu také mnoho partesů, vzácnou „zlatou knihu“ a tajemnou „černou knihu“, o níž jsme nemluvili jen tak klidně, nýbrž s jakýmsi strachem.“

„A co byly ty dvě knihy?“ ozvaly se do šera dva hlasy najednou.

„Ta černá,“ dodal dychtivě hlas třetí.

„Ta, milé děti, byla nám tajemstvím. Nikdy ji žádný neviděl; jen o ní povídali, že tam ve skříni je, celá černá, a že do ní zapisují jména nejhorších nezbedů a nezbednic. Také jí pan učitel někdy pohrozil, ale ne často. My jsme se báli, nebo kdo by byl zapsán do černé knihy, ten pokládán už za nejhoršího.“

„A té zlaté jste také neviděli?“ ptala se Liduška.

„Vidali, ale jenom jednou za rok; ta nám byla tuze vzácná. Desky její zlatě se leskly, a v ní bývali zapsáni jenom ti žáci a žákyně, kteří mravným chováním a výborným prospěchem se vyznamenali. Jména jejich se četla veřejně o výroční zkoušce. To bylo tak slavné! My děti všecky v nedělním obleku, třída

vybílená, podlaha vydrhnutá, na stolku ve třídě modrý, červeně květovaný ubrus, na něm váza plná květin, pan učitel s pomocníkem svátečně oblečení, také školní dozorce, tím býval některý soused. Kromě nich byli ve třídě také mnozí rodiče, kteří se přišli podívat a poslechnout. Pak na síni zavířily bubny, kostelní kotle. Vinca hrobařův bubnoval jen to hřmělo, hudebníci spustili intrádu, a za té slávy vešli do třídy pan vikář bělovlasý, usmívavý staroušek, za ním farář, pan páter, všichni v klerikách.

Před tolika lidmi byla pak zkouška ze všeho mimo psaní. Jací jsme byli chlapíci ve krasopsaní, to zase viděli hosté na předpisech, které jsme několik dní před zkouškou psali na zvláštních listech, a které, nyní svázané, ležely o zkoušce na stole vyloženy. Když bylo po ní, když pan vikář k nám promluvil, zableskla se zlatá kniha v ruku pana učitele. Jak dychtivě jsme čekali, jak napjatě naslouchali, kdo tam bude, a jak každý radostí zčervenal, kdo své jméno uslyšel! A v předu, před lavicemi, ale za učitelem a duchovními, kde stáli rodiče, orosily se nejedné mamince oči radostí, když slyšela, že synek její nebo dcerka je ve zlaté knize a že dostane premium.“

„Co to bylo?“

„Nějaký obrázek, někdy i knížka.“

„Byls také ve zlaté knize?“ ozval se Václav.

„Byl. Pamatuju se na tu radost, když jsem slyšel své jméno, a pak na to zvlášť, jak mně bylo milo a krásně, když mně maminka, vaše nebožka babička, k níž jsem se protlačil, pohladila po hlavě. —

S tou zkouškou bylo jinak nežli je teď, ale před ní, když jsme chodili do školy, tenkrát, před třiceti lety, také ještě leccos jinak chodilo. V té jediné třídě učili jsme se všichni, hoši i děvčata, pohromadě, malí, velcí. Nejmenší, kteří se učili písmenkám na tabulce, seděli napřed, za nimi ti, kteří měli slabikáře a učili se slabikovat, v zadu nejpokročilejší. Sešitů jsme ne-

měli, jen arch papíru složený do osmerky. Ten jsme nosili v čítance a s ní kulatý, dřevěný pírník s pérem a násadkou, olůvkem, ještě beze dřeva, a kamínkem. S tím archem jsme chodili odpoledne před vyučováním k černému stolku, za nímž stála ta skříň s knížkami a partesy, a na tom stolku linkoval nám pan učitel jednomu po druhém zručně a hbitě na krasopis, nebo také přiřezával brky na péra těm, kteří neměli ocelových. A těch bývalo ještě dost.

„Ale celý týden, v jednom, jste nechodili do školy?“ ptal se ze šera hlas.

„Ve středu a v sobotu odpoledne jsme také chodili do školy, za to jsme měli ve čtvrtek celý den prázdnou. Letní však prázdniny byly kratší. Veřejnou zkoušku jsme mívali až v srpnu. A to nás horka v červenci zle mořila v té nevysoké třídě plné dětí. Bývali jsme až ospalí v tom dusnu, a někdy tu tam ti malí i usnuli. A my větší zase plni toužebnosti dívali jsme se ukradkem ven oknem na zahradu, do stínu košatých stromů a dál do polí, na lány zrajícího obilí, jak se vlní, jak tam je krásně v širém poli a ve stráni, v stinném lese, kde se černaly borůvky a zrály kyseliny čili brusinky a rostlo tolik hub!“

„To jste asi neradi chodili do školy?“

„Někdy dost neradi. Ale jednou, ač bylo také horko a krásně, pospíchali jsme do školy tuze rádi a s plnou chutí i po vyučování.“

Z pohovky, od knihovny, odevšad ozvaly se v houstnoucím šeru hlasy úžasu.

II.

„Po škole ještě do školy?!“ divila se Milka.

„A rádi že jste šli? Co tam bylo?“

„To jste se zase učili?“ ptali se ostatní.

Otec okamžik čekal usmívaje se, pak, když se šum zvědavosti utišil, vysvětloval:

„Bylo to pro nás cosi neobyčejného. Poslouchejte. Jednou odpoledne, v červenci, když se již vyučování schylovalo ke konci, zašel pojednou náš pan učitel ke stolu, vzal odtud nějaký stočený papír —“

„Obraz —“

„Ne, mapa to byla, v naší dřevěné škole tenkrát vzácná věc. Tu mapu, nebyla tuze veliká, připevnil pan učitel na tabuli; zpodobovala balkánský půlostrov. Dobře se pamatuji, jak vypadala. Na tom půlostrově ukázal na nevelkou zemi a pravil: Tu ta země, milé děti, je Černá Hora. Její obyvatelé, Černohorci, jsou z národa srbského. Mluví jazykem srbským, jenž je podoben našemu. Jsou Slované jako my, tedy naši příbuzní. Vidíte, že země jejich je malá; všeho obyvatelstva v ní není ani tolik jako v Praze. Jest ho pořádku nejenom proto, že Černá-Horná je malá, ale také proto, že je tuze hornatá, málo úrodná. Lid černo-horský je statečný, velice udatný a miluje svou chudou vlast z celé duše. Když Turci opanovali celý balkánský půlostrov a všecko obyvatelstvo si podrobili, Černohorci samojediní se Turkům ubránili a zachovali si samostatnost a svobodu. Té si váží nade všecko a pro tu svou samostatnost a svobodu bojovali po kolik století s Turky, kteří Černou Horu kolem do kola svou velikou mocí sevřeli.“

„To vám pan učitel tenkrát vypravoval?“ ptala se Boženka.

„Ano. Pravda, ne zrovna těmito slovy, ale v tenhle rozum. To vykládal a při tom rákoskou na mapě ukazoval. Však my, až pak rozsvítíme, také se na ni podíváme —“

„A co ještě povídal?“ ptala se Zděnka.

„Černohorci vždycky těžko bojovali proti té přesile turecké. Černá Hora totiž bývala menší nežli je dnes, a Turecko ještě větší nežli za našich časů. Před třiceti lety, když jsem chodil do školy, vládlo také v nynějším knížectví bulharském, v Bosně a v Hercegovině také.

Tenkrát, když nám to pan učitel vypravoval, bylo všech Černohorců jednostopadesát tisíc, všech, a turecká říše měla přes pětatřicet milionů obyvatelů. Vidíte tedy, jaký to byl nerovný boj té maličké země proti tureckému obru.“

„A ubránili se?“

„Ubránili. No, někdy musili ovšem také ustoupit, ale brzo se opět sebrali a vyhnali Turka, když vrazil do jejich hor. Takoví jsou udatní a bojovní. Ve zbraní se cvičí už od mládí.“

„Střílet?“ ptal se Václav.

„Hlavně střílet, ale strašlivou zbraní v jejich rukou byl a je také handžar, který nosí za pasem, jakož i bambitky. Tím handžarem uřezávali nepřátelům hlavy.“

„Oh! Uh!“ zasíklo šerem pokoje, a děti sebou trhly.

„Ano, je to kruté, milé děti, ale byla to jen také obrana proti krutosti ještě větší, zvláště proti surovým bašibozukům.“

„Kdo je to?“

„Co dělali?“ ptaly se hlasy.

„Bašibozuci jsou nepravidelné vojsko turecké, dobrovolníci ze všech končin turecké říše, ale nejvíc Albánci, sousedé Černohorců, a tito bašibozuci jsou známí svou divokostí. Proti Černohorcům bývali často vysílání. Běda byla černohorské dědině, do které vrazili Drancovali, vše vyloupili a ještě lidi trápili a mučili, hlavy, nosy jim řezali, ruce na patero přetínali. Ani starců ani dětí nešetřili. Vidíte tedy, že se Černohorci jen bránili. Ostatně dnes už toho krvavého zvyku mezi nimi není. Ale tenkrát ještě byl —“

„Když vám to pan učitel vypravoval?“

„Ano, tenkrát před třiceti lety. A tenkrát zrovna měli Černohorci zase vojnu s Turky. Bylo to roku 1862. Poprvé jsem o ní uslyšel zrovna tenkrát ve škole.“

„Proto jste šli po škole do školy?“ ptala se Madla.

„Ale ne, to ne,“ opravovala Lidka, „vždyť tohle jim vypravoval pan učitel ke konci hodiny.“

„Ano,“ přisvědčil otec. „Na konec hodiny ukázal nám tu mapu, vypravoval o Černohorcích, co jste již slyšeli a pak, že právě teď v tuhle dobu, co tu pokojně ve škannách sedíme a ven se těšíme, rachotí černo-horskými kopci a roklemi divoká střelba, že tam hrst Černohorců se brání turecké přesile, kteráž ze dvou stran se na ně žene; jedno vojsko že vede proti nim Derviš paša a druhé Omer paša, každý z jiné strany, ale oba že se chtějí spojití prostřed Černohorské země, aby kostely pobořili, všecko zničili a mladého knížete do Cařihradu odvedli, toho že nenávidí, protože se ujal svých bratří, Srbů v Hercegovině Turky utiskova-ných. Proto tenkrát, milé děti, ta vojna proti Černé Hoře nastala, a Turci byli tak jisti svým vítězstvím, že už napřed hlásali, jak černo-horského knížete odvedou do Cařihradu, jak tam bude pro potupu zapalovat sultanovi čibuk u přítomnosti všeho dvora a vyslanců jiných států. Měl jsem Černohorce na ráz rád, když nám pan učitel o nich tak vypravoval, ale také strach mne chytl, jak bude, jestliže ti dva pašové opravdu vtrhnou do Černé Hoře, a spojí-li se. Ale oddechl jsem si hned, když pan učitel pověděl: Černohorci se brání jako lvi a zdržují turecká vojska ve svých horách. Všichni dnes na Černé Hoře bojují pro vlast, muži, mladíci i starci. I osm-desátiletí chopili se zbraně, a patnáctiletí hoši nrosili knížete, aby směli pomáhat.“

„A dovolil?“ zeptal se rychle Václav.

„Kníže dovolil a té nejmladší četě dal korouhev s obrazem sv. Mikuláše. Jejich učitel, pop čili kněz Kapa je vedl. Byl také ozbrojený, jako na Černé Hoře všichni popi.“

Václav sebou živě zavrtěl a mrštil rukama nad hlavu.

„Aha, Václave, líbí se ti to, vid,“ řekl otec s úsměvem. „My hoši jsme tenkrát měli také radost, když jsme o těch hoších černo-horských slyšeli. Ale aby vám to nebylo líto,“ otec se obrátil k dceruškám,

„vzte, že černoorské dívky a ženy tenkrát v boji, jako již jindy před tím, také pomáhaly. Některé přímo s puškou v ruce, většina však tím, že nosily za muži do boje potravu, vodu, náboj, a což nejhlavnější, že se staraly o raněné, neboť černoorské vojsko nemělo žádného zdravotnického sboru ani učených lékařů. S raněnými byla bída největší. To nám pan učitel také pověděl.

Pamatuju se, jak o tom začal pojednou velmi vážně, hlasem jakoby jiným, že Černoorcí hrdinsky bojují, že pro svobodu přinášejí všecko v oběť, i rádi umírají; osud však raněných že je krutější, protože nemají náležitěho ošetření. Pověděl nám, že i nejnntnějších obvazů se jim nedostává, že není plátna na zavázání, není cupaniny na vyčištění ran.

„A tak mnohý ten hrdina, který by se mohl pozdraviti, umírá následkem toho, že není v čas náležitě pomoci,“ mluvil pan učitel. „Milé děti, jistě vám je líto těch trpících bojovníků. Lidský cit nás vybízí, abychom jim pomohli, aby bylo alespoň zmírněno jejich utrpení; a tím spíše máme pomoci, když to jsou Slované, naši bratři, a hájí své rodiny, vlasti a křesťanské víry proti turecké vzteklosti.

„Milé děti, v Praze sbírají pro ně peníze, plátno, obvazy, prádlo, cupaninu a vyzývají, abychom také my na venkově vzpomněli na bojující a trpící bratry. Až teď přijdete domů, řekněte, co jste slyšeli, a poproste maminku, aby vám dala, zbývá-li, kus plátna nebo kus třeba staršího prádla a přineste mně to sem. Vás pak žádám, abyste kdo chce, tu potom ostal, budeme dělat cupování na rány udatných Černoorců.“

Horákovy děti byly za té řeči jako pěna; ale tu si z hluboka vydechly. Otec pokračoval:

„My jsme tenkrát poslouchali jako v kostele. Ale pak, jak jsme se hnali ze školy! Mnohý a mnohá ani na svačinu, na svůj krajíc chleba nevzpomněl a hned k mamince prosit a vypravovat o těch Černoorcích“

„Ty také.“

„Také, a maminka, vaše nebožka babička, hned šla do sedničky a sháněla starší prádlo, i plátna dala, ráda a ochotně a poslala mne s tím do školy. Byl krásný den, v červenci, obilí zráló, břehy a mezy mateří-douškou jen voněly, nad nedalekým farským lesem a Kocournicí lesem nebe se tak krásně klenulo a vábilo ven — ale my nic — my jsme pospíchali a chutě zase do té nízké, školní sednice dřevěné, zas do škamen, a tam jsme cupovali, jak se říkalo, cupování. Pan učitel trhal plátno na pruhy, na kousky, ukazoval, jak máme dělati cupaninu, a jak dlouhou: a my jsme tahali nit za nití, vytrvale, bez omrzení, až se hromádky cupaniny před námi na lavici probělávaly. Nutili jsme se, pospíchali, každý chtěl míti víc, až z toho prsty brněly a ve špičkách bolely.“

„Trvalo to dlouho?“ ptala se Milka.

„Kolik dní jsme chodili do školy, vždy po vyučování, a rádi jsme chodili. Pomyslíl jsem sí, kam se to až všecko dostane, kterému asi raněnému. A pan učitel měl radost, pochválil nás, abychom si to jen pamatovali, že to je na slovanské bratry. Cupaninu rovnal do balíčku a pověděl, až toho bude dost, že tu cupaninu i plátno dá do jednoho balíku a pošle jej do Prahy, odtud že to zašlou s dary z ostatních Čech a z Prahy v bednách na Černou Horu. Tam že jim to prospěje a jistě že je také potěší, že mají upřímné bratry, kteří si na ně v čas úzkosti vzpomněli.“

Tak nám to nebožtík náš učitel vykládal, živě si to pamatuju. Teď víte, proč jsem chodil za horkých odpolední ještě po vyučování rád do školy. Vy byste jistě také rádi chodili.“

Hlučný sbor hlasů mu přisvědčil, a Václav zvolal:

„A já bych šel třeba na Černou Horu na pomoc!“

Děvčata se dala do smíchu.

„Nic se dobré vůli nesmějte,“ připomenul otec, „ale abych vám už všechno pověděl: já sám byl také ve válce s Turky, bojoval jsem s nimi.“

Všichni ztichli. I v tom šeru otec viděl, jak jsou překvapeni, jak nevěřivě na něj hledí.

„Kde pak —“ ptal se nejistě Václav.

„Tenkrát, jak jsem vypravoval, roku 1862. A s Dervišem pašou jsem bojoval. Po škole, po tom cupování a pak ještě kolikrát.“

„Ach, hráli jste si na Černohorce a Turky!“ zvolaly dva, tři hlasy najednou.

„Ano, a Černou Horu jsme měli za kostelem a hřbitovem ve stráni nad dolinou, však se z prázdnin na ni pamatujete. V ‚milířích‘ tam říkají.“

„Tys byl Černohorec,“ jistil Václav.

„Černohorec. Stáli jsme nahoře na stráni u Kocournice lesa a zdola na nás hnali Turci; to byli nejvíc hoši ze ‚drah‘ a z dolejšího konce —“

„A měli pašu —“

„Derviše pašu, to byl Tonda Boučků. Chtěl jím být a že nám, z hořejšího konce, dají —“

„Prohráli jste?“ ptal se dychtivě Václav.

„Neprohráli. Na stráň se nedostali, a Derviš paša jel kus po ní dolů, až si roztrh' kalhoty.“

Václav se dal do hlasitého smíchu, a všichni se smáli s ním. Otec potěšen jsa vzpomínkou dokončoval usmívaje se:

„A milého Derviše pašu stihla pak ještě větší porážka. Když přišel domů, dostal za ty roztržené kalhoty. Starý Bouček mu jich nalupal, až se Derviš paša rozplakal. A my mu pak, jako Tondovi — byl dobrý kamarád — ještě dlouho říkali Derviš paša a Držíš paša.“

Děti se usmívaly, ale na Černohorce, na ty právě, nezapomněly. Ptaly se, jak věc tenkrát dopadla.

„Tenkrát roku 1862? Dobře. Zvítězili kolikrát a slavně a když téhož roku byl smluven mír s Turky, upraveny hranice černohorské země na prospěch Černo-

horců. Hlavní bylo, že Černohorci obhájili svou svobodu a samostatnost. Nadarmo jich tolik nepadlo a nekrvácelo.“

III.

Nastával soumrak, časný a kvapný jak býval, v listopadu. V koutech pokoje už tma, knihy v knihovně zapadaly v šeru, a stojan její se černal jako vysoký stín.

Horákovy děti v tu chvíli sběhly se jak obyčejně na „černou hodinku“ a již se usadily na pohovce, u knihovny, u kamen, z nichž prokmitovala rudá zář a chvěla se po stěně. V pokoji příjemně, venku ošklivě. Nebe tmavé, v těžkých mracích; oknem bylo viděti stmělé koruny stromů dole a v sousední zahradě, jak se kývají a zmítají u větru, jenž z hluboka povzdychoval. Už i dešťové krůpěje šlehly do okna.

Nevlídno venku, neveselo, v pokoji milé ticho a teplo. Byly tu pěkně v suchu s tatínkem a těšily se na jeho vypravování. Ani se již nemohly dočkat. Otec však nezačínal, nějak dlouho se rozmýšlel, jak se jim zdálo, nebo jako by stromům a větru naslouchal, hledě do listopadového soumraku.

„Nač jsem si, děti, myslil,“ řekl pojednou, obrátiv se k nim. „Na domov, víte-li u dědečka, jak tam nyní je, jaké tmavé podvečery, jak lesy černají, jak v nich vítr hučí a déšť haraší, co je bláta v polích, na cestách, jak se musí lidé doma přikrčit, a že nikdo nevyjde, kdo nemusí. Vzpomněl jsem si, jak bývalo doma za takových večerů —“

„Co jste dělali?“ ptalo se několik hlasů najednou; a Lidka dodala:

„To vám bývalo smutno!“

„Na to smutno se, holečku, nepamatuju. Myslím, že na nás nikdy nepřišlo. Večery pěkně ubíhaly; já jsem

se na ně vždycky už těšil. Když byla takhle „černá hodinka“ nebo když se po večeri sklidilo, tož se vypravovalo i zpívalo. Byly přástvy, přadleny přišly, předly len, peří se dralo —“

„A kdo vypravoval?“ ozval se od kamen hlas.

„Ledakdos a všelicos. Někdy o vojně a dalekých zemích. Tenkrát, za mých chlapeckých let, žili ještě staří vojáci, kteří deset, čtrnáct let a více na vojně vysloužili, kteří byli kolikrát „v ohni“, jak říkali, to jest v bitvě, kteří se za válečného běhu dostali až do Němce, Italie, až i do Francouzsko, když bojovali z francouzským císařem Napoleonem I. Ale tenkrát také,“ otec Horák usmívaje se pohlédl na Lidušku, „zjevovali se ještě duchové.“

Lidka sebou trhla, ale pak se nedůvěřivě zasmála. Za to malá Madla se optala, viděl-li tatínek také takové duchy.

„Ne, milá zlatá, neviděl; řekl jsem proto, žertem, že se zjevovali, protože tenkrát, za mých chlapeckých let, dost lidí ještě věřilo, že se zjevují, a vypravovali o tom, že tam a tam ducha viděli, že přišel o půlnoci, nebo že se ukázal za pusté noci na smutném rozcestí.“

Lidka se otřásla, ale žadonila, aby otec povídal. Přecházela jí příjemná hrůza z takových historií, a proto je ráda poslouchala.

„Tedy ti povím,“ rozhodl se otec Horák, „co mně vypravovala babička, a sice o tom, jak tkalce Kociána honil duch a jak ho měl v čepici.“

Lidka se plaše ohlédla po okně, za nímž v šeru míhaly se tmavé vrcholy stromů jako strašidelné stíny, mrkla za sebe, do černého kouta, a hned postrčila svou židlici blíže k tatínkovi. Krátký chichtot se ozval, někdo z posluchačů se zasmál jejímu hrdinství, ostatní však už čekali.

„Tkadlec Kocián,“ vypravoval otec, „přišel ze sousední vsi, která byla za lesem na kopci, k nám do městečka, s kopou plátna. Zdržel se tu náhodou, a nastal

už soumrak, když se obrátil ke svému domovu. Bylo asi v tenhle čas, pozdě na podzim. Kocián byl z těch pověřčivých, kteří věřili v duchy a že mrtví vstávají z hrobu. Také se bál večer hřbitova. A kolem hřbitova musil jíti, samý večer už, kolem osamělého hřbitova za městečkem. Nebylo mu to příjemno, když neměl žádného společníka; a jinudy nemohl, aby si tuze nezašel.

Z městečka musil ke kostelu a ke hřbitovu do vršíčku. Jak se k němu blížil, maně přitáhl k uším svou čepici; byla ještě ze starého vydání, po staré módě, vysoká jako klobouk cylindr, ovšem že beze střechy, ale také bez štítu, celá z beránku a pro ozdobu měla po straně, jak byla vysoká, řadu mašlí.

Přitáhl ji, aby mu pevněji seděla. Musil zrovna vedle hřbitovní zdi, jež se temně táhla a ztrácela v šeru. Holé stromy se za ní černaly a sem tam nad ní vrch kříže na pomníku. Kolem pusto, v polích temno, na cestě, nikde ani živé duše, a stromy na hřbitově smutně kývaly. Jak se dostal na vršek, ostře zavanulo, vítr se zdvihl.

Kocián už skoro klusal, — a tu ještě zrychlil krok. V tom na blízku náhle zašustělo, zavzdychalo. A šustělo, vzdychalo, jak se mu zdálo, víc, hlasitěji, blízko, nad hlavou, kolem hlavy, jakoby jej to honilo. Dal se do běhu, pelášil podél hřbitovní zdi, se kteréž za ním, jak se mu v tom zděšení zdálo, něco skočilo. Hrůza jej posedla, když hlas letěl nad ním, i za ním. Už měl hřbitov za sebou, už chvátal stezkou vzhůru k černému lesu, zpocený během i leknutím, a hlas pořád za ním. Kocián už nemohl. Zardělý, potem zalitý se zastavil, aby si vydechl; a tajemný hlas zněl pojednou tišeji, jakoby také zemdlel. Kocián smekl čepici, aby utřel řinoucí se pot — a na ráz ticho. — Tajemný hlas umkl. Dal čepici na hlavu a zase ten slabý zvuk. Sňal ji — ticho. Teď se mu rozbřesklo. Div že tím „mezníkem“, jak těm vysokým pangrotkám říkali, o zem neuhodil.“

„To ty pentle na čepici šustěly,“ hádaly dva, tři hlasy.

„Ano, a čím prudčeji běžel, tím hlasněji. A tak měl ducha v čepici. Vidíte, když člověk pověrou pozbude rozvahy, když nepřemůže pošetilý strach a myslí sobě, že v každém koutě něco číhá.“

Jen se odmlčel, a hned zase děti žadonily, aby ještě něco vypravoval.

„Ještě něco duchového? Nu, tedy. — Počkejte, o starém Královi vám povím. To byl soused u nás, měl dřevěné stavení nevelké skoro u samé řeky. Jen malá zahrádka byla mezi ním a vodou. A na kraji té zahrádky, nad samou řekou stará, nahnutá jabloň rozkládala svou korunu. V té chalupě žil starý Král se svou ženou. Ten silně věřil v duchy a zjevení všelijaká. Svatosvatě ujišťoval, že viděl divé ženy v lese kolem pařezu tancovat, a v jednom oupadě lesním ukazoval dolík, ten že divé ženy vytancovaly, v tanci vydupaly, jak v tom místě vždycky v noci křepčily. A z jedné studánky, také v tom farském lese, by se byl nenapil, kdyby snad byl žízní hynul.“

„A proč?“

„Protože věřil, že se v té studánce divé ženy umývají.“

„Tak se jich bál?!“

„Tak se jich bál. A ještě více vodníka. O tom jsem se přesvědčil sám.“

„Ty?“ volaly děti.

„Za mých chlapeckých let bylo u nás v řece i v potocích raků jen dost. My hoši jsme na ně chodili a chytali je.“

Nejmenší z Horákových nevěděly, jak se dalo. I vysvětlil otec:

„Vlezli jsme do řeky a hmatali jsme do děr ve břehu pod olšemi, mezi jejich kořeny —“

„Chytili jste?“

„Nekousli vás?“ ptaly se děti.

„Hodně jsme jich vždycky chytili; někdy ovšem byla díra nepříjemně teplá a prázdná, někdy žába vyskočila, a někdy rak stiskl upřímně svým klepetem naši pravici na uvítanou. Než to patřilo k lovu, toho jsme nic nedbali a dost jsme se při tom nasmáli. Ale jednou chytil Tonda Boučkův, pamatujete-li se —“

„Derviš paša!“ zvolaly vesele hlasy.

„Ano, ten, můj kamarád, chytil raka na procházce, to jest, když byl rak na procházce.“

Děti žasly i ptaly se, jak to, že na procházce.

„Za teplých nocí rak někdy vyleze z vody na břeh a rousá se a plouhá rád v orosené trávě. Ale jen za teplých, letních nocí. A na takové noční procházce Tonda Boučkův jednoho přistihl a chytil. To jsme šli na raky.“

„V noci?!“

„To se nejlíp chytají.“

„Ale, tatínku, ten starý Král —“ připomenula Lidka.

„Hned ho uvedu.“ Venku zašuměl vítr, déšť šlehl silněji do oken.

„To byl jinačí večer tenkrát, nežli je dnešní,“ pokračoval otec, „vlažný, teplý, tuze krásný. Bylo v červenci. Dva starší moji bratřenci šli na raky a vzali mne a Tonda s sebou. Přichystali svazek borových, smolných loučů a pytlík a šli jsme.“

„K řece?“

„Ne, k potoku za městečkem, jenž tek l mělkým ouvalem v lukách mezi chlupy. Ach, ještě dnes se pamatuju, jak se mně ta cesta líbila, jak jsem byl dychtiv na ten lov. Už jsme vyšli z městečka, už jsme se blížili k tomu ouvalu, v tom se začernala proti nám postava na osamělé cestě. Někdo se blížil.“

„Starý Král“ —

„Uhodla's Zdenko; starý Král, bos, o holi, v kazajce, v čepici, přihrbený, bez vousů, hodně vrásčitý. Hned se zastavil a kam jdeme. Bratřenci pověděli.“

„Což se nebojíte hastrmana?“ divil se Král, jenž vodníkovi říkal jako všude hastrman. Bratřenci se dali do smíchu.

„Jen se smějte,“ durdil se staroch. „Vy nevěříte, ale jak pak, tuhle dřevíčský mlynář, to vám povím, abyste věřili. Tak ten mlynář dřevíčský, ale ne tenhle, nýbrž jeho děd, vyšel si jednou na raky, taky takhle večer. Šel a raků nachytal taky při loučích, hodně jich nachytal, plný pytlík. Ale jak se vracel od potoku, šel sám, a bylo ticho, uslyší najednou:

„Hykli, hykli!“

Obrátil se, odkud ten hlas. Myslí, že někdo za ním stojí. Ale nic. Jak se tak ohlíží, slyší zase:

„Hykli, hykli!“

Ať se obrátil kam chtěl, pořád slyšel ta slova. Tu ho popadl strach, shodil pytlík s ramene a chtěl utéci. A tu ze země zase to: „Hykli, hykli!“ Teď teprve zpozoroval, že ten hlas vychází z pytle. I dodal si ducha. Rozvázal pytlík, vysypal raky na trávník, přehlíží je, až našel mezi nimi velikého „rapáka“, jak jsme říkali velikým rakům. Jak ho vzal do ruky, spustil rapák: „Hykli, hykli —“ Mlynář jej odhodil, vyskočil, nechal pytel i raky na mezi a utíkal domů všecken vyděšený a zařekl se, že vícekrát už na raky nepůjde.“ — Tohle nám vypravoval starý Král a varoval nás, abychom si dali pozor, abychom raději nechodili. Než, bratřenci se dali té povídce jeho do smíchu a řekli, že se nebojíme. Dali jsme starci „dobrou noc“ a zabočili jsme s cesty dolů do louky a mokrou, orosenou travou (byli jsme bosí) brali jsme se k potoku. Měsíc nesvítil, bylo dost temno, ale tak vlašně, pěkně mezi těmi chlumpy, na nichž se lesy černaly. A tak ticho — — Jen potok paloukem hrčel pod černými olšemi a dál v obilí ozýval se cvrček. Ale nebyly jsme bez světla.“

„Louče —“

„Ne, ty ještě nehořely. Ale v trávě svítily svatojanské mušky, nebo poletovaly jako krásně zelené jiskry, a sem tam se míhaly temnem.“

„A nebáli jste se?“ ptala se Lidka tlumeným hlasem.

„Po tom, co nám starý Král pověděl, v tom tichu mezi lesy, dost jsem nastavoval uši, kde co šustlo, a napínal jsem zrak, nekmitne-li cos. Ale nikde nic; ticho a krásně. Bratraci zapálili u potoka louče. A tu jsem se již neohlížel, jen po vodě pátral, po racích. Bratraci vyhrnuvše nohavice vlezli do potoka, svítili planoucími loučemi po šumných vlnách, až rudá záře se rozlila po březích a křovinách a stoupala třeslavě nahoru do tmavých olší. My s Tondou stáli jsme na břehu, přihlíželi a čekali. A ne dlouho. Raci světlem vylákaní vylézali ven a bratraci je v mělké vodě obratně chytali, že jim ušel málokterý.“

„A vodník?“

„Ten se světla lekl,“ žertoval otec, „a zalezl někam do díry. Ani se neukázal, ač ho bratraci dost volali. Jak totiž chytili nějakého rapáka, křičeli radostně: „Hykli, hykli!“ Házeli nám je a volali: „Tu máš hastrmana!“ Plný pytlík jsme jich nachytali, a vodník ani nehlesl; to proto, že tam nebyl.“

„A v žádné vodě není?“

„V žádné. Vesele jsme se vraceli s raky.“

„Dostals taky?“

„Plná mísa jich byla, když je babička druhý den uvařila, a bylo mezi nimi kolik takových velkých „hykli, hykli, hastrmanů“ v červeném kabátku a chutnali nám znamenitě.“

Václav zamlaskl a upřímně si povzdechl:

„To bych taky chtěl.“

Všichni se dali do smíchu.

IV.

O příští „černé hodince“ vzpomněly si Horákovy děti zase na ten večerní lov raků, jak to asi je pěkné, a lovil-li tak otec často.

„Už potom nikdy víc. O těch prázdninách to bylo naposled.“

„A proč?“

„Po prázdninách jsem musil z domova. Odvezli mne do Němec, a pak už mi žádného léta nepřišlo chytat při louči raky.“

To „do Němec“ uvábilo mysl mladých posluchačů.

Rodná krajina otce Horáka byla v samém sousedství krajiny německé. Do té vyváželi každý rok chlapce i dívky „do Němec“, do města i do vsí, aby se tam naučili německy. Místo nich pak přivezli si na výměnu domů do Čech německé děti, chlapce i dívky, kteří se zase česky měli učit. To Horákovy děti věděly, i to, že té výměně se říkalo a říká „na handl“. Ale Václav byl by rád zevrubněji věděl, jak tehdy s otcem bylo, když musil do Němec; ostatní Václavovi pomáhali dotazovat se, jak se otci v Němcích vedlo, a co němečtí hoši, jak s nimi se snášejí, a jak na to místo přišli, kde mu je vyhledal.

„To k nám chodil do naší krajiny takový Němec,“ vysvětloval otec, „ten tu výměnu sháněl. Věděl o místech v Němcích, v českých se vyptával, kde mají děti „na handl“, a když takové místo sprostředkoval, dostal i od českých i od německých rodičů odměnu. Tím se tak v létě živil.“

„A jaké místo tobě vyhledal?“

„V selském statku ve vsi nedaleko města Broumova. Již o prázdninách to místo zjednal, a tak jsem měl dosti dlouho již napřed starost. Pořád mně tížilo mysl, že půjdu z domova, přes tu chvíli jsem na to vzpomněl,

i ve snu se mi o tom zdálo. Často přišla na mne tesknost již napřed. Ale loučení bylo nejsmutnější, s maminkou, a se všemi, s celým domovem. S otcem, jako s vaším dědečkem, jsem se ještě neloučil, ten jel se mnou, ten mne vyvážel. Na bryčku naložili mou truhličku. Pokud jsme jeli známou krajinou, pořád jsem se rozhlížel na rozloučenou se známými místy, s milými koutky mezi lesy, v lukách při řece zarostlé starými olšemi.“

„A jak v Němcích?“ ptal se Václav nedočkavě.

„Já bych tam neostala,“ mínila Milka.

„Stýskalo se ti?“ ozývaly se hlasy ze šera u knihovny.

„Z počátku se mně, milé děti, v Němcích dost stýskalo, zvláště když v tom statku neuměl nikdo ani slova českého a já jsem neměl s kým promluvit. To jsem si i někdy o samotě zaplakal. No, byl jsem ještě chlapec a domov jsem měl z duše rád. Jinak byli hodní lidé v tom statku, zvláště starý výměnkář; měl u statku chaloupku, při které se rozkládal nevelký sad. Ten výměnkář byl bělovlasý dědoušek, jenž nosil ještě kalhoty po kolena, punčochy a střevíce. K němu, do jeho chaloupky přes dvůr, chodil jsem s dětmi sedlákovými na snídání na kávu.“

„Ve statku jste kávy neměli?“

„Ale kávy dost!“ Otec se zasmál. — „Hrniec kávy stál celý den na plotně nebo v troubě, ale kávy v ní bylo málo, víc pražené jeřice. Z té byla uvařena a z cikorie. Na tu kávu jsem mohl, kdy jsem chtěl, to jsem jí nabral do hrníčku a pil jako vodu.“

„Chutnala ti?“

„Někdy, odpoledne, dost. Ale málo sladká byla. Ve statku cukrem málo sladili. Za to syrobu jsme měli pořád plný pekáč. Ten syrob dělala selka z řepy a tím jsme sladili a tím také mazali chléb. Cukr byl ovšem lepší.“

„A ten měl ten dědeček německý, vid’?“ vpadla do řeči Lidka.

„Uhodla's. A pospíchal jsem také k němu, protože v jeho dřevěné sedniče bylo pěkně útulně a příjemně, zvláště když v kamnech hořelo a praskalo suché roští a dříví, a když roští celou jizbou zavonělo. Hezky se tam sedalo, zvláště v zimě ráno, když se venku rozlévalo bílé světlo a sníh se jiskřil, nebo na večer, když sednička se ztrácela v soumraku a venku mrzlo. To jsem se tam nejvíc těšil, když jsem šel z města ze školy.“

„Ve vsi nebylo školy?“ ptala se Zdeňka.

„Byla, ale já chodil do městské. Měl jsem tam dobré půl hodiny.“

„Čtyřikrát denně jsi musil, to bylo daleko.“

„Na tu cestu, na silnici mezi vysokými topoly si vzpomínám, jak jsem po ní často smutně kráčet za těch podzimních a zimních soumraků.“

„Stýskalo se ti.“

„Ano. A když jsem přišel na rozcestí, vždycky dříve, nežli jsem se dal na pravo do vsi, zadíval jsem se na levo tou silnicí mezi topoly, dalekou, dalekou, jakoby nekonečnou, jak se táhla poli k lesům, nad nimiž se černaly lesnaté kopce. Tou silnicí se jelo kl nám, za těmi lesy, za těmi kopci bylo u nás doma. Kolikrát jel tou silnicí osamělý vůz v naši stranu; jak jsem jej zrakem sledoval, jeho bělavou plachtu, jak jsem si přával, kdybych tak byl pod ní, kdybych mohl s tím vozem jeti! Ale někdy jsem šel kolem toho rozcestí a nevšiml jsem si ho.“

„A proč?“

„Škola mne soužila.“

„Nerad jsi tam chodil?“

„O, to byla někdy těžká cesta, zvláště z počátku. Ne, že bych se byl nerad učil, ale že jsem tam ničemu nerozuměl.“

„Neuměl's německy.“

„Ano, neuměl, a ve škole bylo všechno po německu. O, milé děti, nevíte, jaká to trýzeň pro české dítě

v německé škole. Važte si toho, že se můžete učit a vzdělávat svou mateřskou řečí, bez nesnází, bez starosti a utrpení, jaké má každé dítě, nerozumí-li řeči vyučovací.“

„A ničemu jsi nerozuměl?“

„První čas ničemu. Sedal jsem sice v lavici jako příkutý, oka jsem s učitele nespustil, sluch jsem napínal a pozor dával, až mně z toho někdy až hlava rozbolela, a všechno to nebylo nic platno. Slyšel jsem výklad, otázky, neznámá slova, a všechno vyznělo bez užitku. Nepřiučil jsem se ničemu. Cítil jsem z toho zlou sklíčenost a malomyslnost. Nedůvěřoval jsem si, už jsem jako zoufale pomýšlel, že to nikdy nepořídím, že je všechno marné, že se ničemu nenaučím, a strachoval jsem se, jak to se mnou zle dopadne, až mne pan učitel zavolá, až budu stát jako dub. A hůře bylo, že jsem někdy ani neporozuměl, čemu se máme učit, jaký je úkol; sháněl jsem se po tom po škole. Někdy mně nedobře pověděli, a když dobře, nemohl jsem to doma zmoci, zvláště náboženství, jemuž jsem se musil do slova učit z paměti. Pamatuju se, že jsem se jednou nad tou německou knihou až rozplakal, když jsem ty husté řádky celé strany nemohl dostat do hlavy.

Vzpomněl jsem si, že se mně budou ve škole smáti, jako se smáli hochům Čechům, když špatně německy mluvili. Proto mne německá škola tak tížila a proto jsem z ní smutně chodil a zapomínal v tom trudu zastavit se na rozcestí a zadívat se silnicí vedoucí k lesům, k horám, k domovu.

A teď si připomeňte, milé děti, co je českých dětí v německých krajinách, co jich snášelo podobné svízele a trampoty, když musily chodit do cizích škol. Ale přišla jim pomocnice.“

„Ústřední Matice!“ zvolaly větší.

„Ano, Ústřední Matice, která pro děti našich krajanů v německých krajinách nebo na rozhraní jazykovém založila a zakládá tolik škol. Co českých dětí se teď

může bez nesnází učit a se vzdělávati v mateřském jazyku a co se jich tím zachová našemu národu! Tot jisté, že děti, které chodily ustavičně do cizích škol, svému národu se odcizily, nebo staly se, když školy vychodily, k němu vlašnými, lhostejnými.

Proto, milé děti, je povinností nás všech, abychom naši Ústřední Matici každý dle možnosti podporovali, a jí pomáhali zachovávat české děti české škole a tím i českému národu.

A ještě jedno. Ani nevíte, jak je v cizině slovo v mateřském jazyku vzácné a milé! Tam v tom statku neuměl nikdo česky. Než ob čas tam přišli dva nocleháři, pašeračka, žena asi padesátiletá, a její syn, výrostek tak čtrnáctiletý.“

„Co tam dělali?“

„Přišli na noc jak na venkově bývalo. Ustlali jim na podlahu slámy a v té se vyspali. Ta pašeračka, osmahlá, černého obočí, šedých očí, v krátkém kožíšku hnědém, v mužských botách s holeněmi, se šátkem kolem hlavy, uměla trochu česky.“

„A co pašovala?“

„Nejvíc kávu. Chodila pro ni přes nedaleké hranice do Pruska, roznášela ji po staveních a v tom statku měla svůj stav, to jest stavovala se tam na nocleh. Na tu pašeračku jsem se vždycky těšil, neboť uměla trochu česky. To jsem k ní vždycky usedl a hovořili jsme před spaním při planoucí louči. Ona vypravovala, jak byla v Čechách, to jest v české vesnici nebo jak ji honili pomezni strážníci, jak se jim skryla. Dlouho však k nám nechodila.“

„A proč?“

„Jednou koncem zimy v noci jsem se náhle probudil. Někdo zabouchal na okno a v tom už k němu přiskočila pašeračka. Bylo tma, neviděl jsem jí, ale slyšel jsem její hlas a pak, jak najednou syna zburcovala, jak se dostrojila i syn, ani nerozsvítivše, jak se selkou něco zkrátka pohovořila. A již šla. Slyšel jsem

krok jejich bot v sednici, pak ještě ze síně, a najednou bylo ticho. Jen vítr hvízdal, a jak jsem se z postele (stála u okna) podíval ven, zahlédl jsem na sadě černé stromy, jak se klátí tmou. Vítr v nich hučel. Pašeračky však a jejího syna jsem nespatriil.“

„Proč odešli?“

„Ráno mně řekli, že jí dal nějaký známý pašerák znamení, aby ihned odešla. Kam, proč, to nevím. Snad mně to ani neřekli. Ale vícekrát už na statek nepřišla.“

„Snad ji na hranicích chytili,“ hádala Lidka.

„To ne, ale nebyla již na statku jista. A tak jsem pak zas neslyšel ani slova českého.“

„Byl jsi tam dlouho?“

„Rok na tom statku, v Němcích však vůbec pět let; bydlil jsem ve vsích i v městě, pořád „na handl“ To si můžete pomyslit, jak jsem se vždycky těšil na svátky, jak jsem na ně pospíchal. Zvláště však na vagace čili na prázdniny. Na jedny jsem se dostal o mnoho neděl dříve, z nenadání, pojednou. To jsme z Němec zrovna ujížděli.“

„A proč?“

„O tom až po druhé. Teď rozžehneme, milé děti.“

V.

Když se děti Horákovy nazejtří podvečer opět sešly v otcově pokoji, hned připomínaly, o čem byla včera řeč, co by rády zvěděly. Otec bez prodlení začal:

„Tenkrát, roku 1866, jsem byl v třetí latinské na německém gymnasiu v Broumově, kteréž město je, jak z mapy víte, při pruských hranicích. Gymnasium je při klášteře; professori, mniši řádu sv. Benedikta, byli tenkrát Češi a upřímní Češi.“

Tenkrát trval školní rok až do konce července, prázdniny přes měsíce srpen a září. Než toho roku

šedesátého šestého stalo se jinak, neobyčejně. Již v červnu proskakovalo mezi námi studentíky, že bude konec dřív, protože se chystá na válku s Prušáky. My terciáni jsme ovšem nerozuměli, oč běží, co je válka, my jsme jen hovořili a těšili se, že budou prázdniny dříve, nežli jindy. Z domova došly noviny, že u nás i v okolí rozloženo již vojsko, většinou oddíly uherských husarů. Z toho jsme soudili, že jde do tuha, že půjdeme opravdu dřív domů. A pojednou přišel do třídy ředitel, nebožtík páter Volfgang, jindy vždycky usmívavý, veselý; tentokráte však nad obyčej vážný, ohlašoval, abychom psali domů, že 19. toho měsíce, června, dostaneme vysvědčení, aby si pro nás z domova přijeli. Skoro o šest neděl dříve!

Byl to neklidný, šumný konec roku. Na opakování a zkoušení nebylo času. Dne devatenáctého června vyběhli jsme z klášterního gymnasia s vysvědčeními. Na mne už čekal otec, váš dědeček, v bytě. Vypravoval, že je všude při hranicích vojsko, vypravoval vážně, ne bez obav před Prušáky; ale já jsem se jen těšil domů, jen domů.

Dědeček také pospíchal, a tak na rychlo naložena má truhlička na bryčku, já k ní, a už náš hnědáček bystře klusal z města silnicí, topolovou alejí, tou silnicí, po které jsem jindy tak smutně a toužebně hledíval. Jeli jsme rychle; tu to bylo, jak jsem vám včera pověděl, že jsme z Němec zrovna ujížděli. Než sotva jsme kus cesty urazili, ukázala se mi vojna. Na silnici u lesa, jak se jede k Hutberku, kterého kdysi hájil Laudon proti Prušákům, potkali jsme několik dragounů, jedoucích směrem k Broumovu. Byla to hlídka.“

„A doma u vás bylo také vojsko?“ ptal se hlas ze šera.

„Ne mnoho, malé oddělení pěchoty, Češi, myslím od plzeňského pluku.“

„A přišli Prušáci?“

„Přitrhli za nedlouho, od Broumova. Nejprvé několik jezdců, hulánů, s bambitkami v ruce, kteří projeli městečkem, aby se přesvědčili, není-li tu vojsko.“

„Ti pěší od plzeňského pluku —“ namítla Lidka.

„Ti se v čas ukryli na hřbitov u kostela a odtud ustoupili přes vrchy, polem k Náchodu.“

„A proč se nebránili?“

„Poněvadž by to bylo marné. Jich hrstka a proti nim celá armáda. Huláni odjeli, pak jich přijelo víc, za nimi pěší a již se valil nekonečný, modrý proud, z něhož blýskaly se v záři červnového slunce pušky, kování helmic, valil se modrý, šerý proud, jak mělo pruské vojsko většinou kabáty modré, nohavice černošedé — konce mu nebylo: jízda, pěchota s bubeníky a pištci, kteří pronikavě pískali do kroku, rachotící děla, dělostřelci na koních, a zase pěší a jízda, vše ve zvířeném prachu vyschlé silnice. Stál jsem u ní, díval jsem se dlouho, dlouho, neboť mne to zajímalo, a viděl jsem ten proud i pak, když jsem se nedíval. Jak jsem jen oči zavřel, táhli zase přede mnou, pěší, jízda, dělostřelci, jasně, určitě. Tak byl zrak pře-
drážděn.“

„A byla bitva?“

„Druhého dne, za Náchodem, na Dobeníně u staré „brány zemské“, kterou se jezdívало z Čech do Polska. To místo lidé po dnes „brankou“ nazývají. Na té výšině, u kostelíka sv. Václava, nad silnicí vedoucí k České Skalici a dále do Čech svedena bitva dne 28. června.“

„Viděls tu bitvu?“

„Od nás v tu stranu není vidět, ale temné dunění a hřímání děl jsme slyšeli. Byl horký, jasný den, dobře se pamatuju. Bitvu jsem neviděl, ale bojiště.“

„Ah, tys tam šel?“ divila se Madlenka.

„Několik sousedů od nás vypravilo se tam s vozem. Slyšeli, jaká je tam bída. Chtěli několik raněných si odvézt; vypravili se tam a naložili také občerstvení pro raněné, co mohli sehnat, vína, rumu, i tvarohu.“

„Tvarohu i Nač?“

„Na ovlažení, na schlazení. Raněný mívá velikou žízeň a palčivost —“

„Přivezli jste raněné?“

„A jak tam bylo, na bojišti?“ ptaly se děti.

„Počkejte, povím pořadem. Dojeli jsme do Náchoda a tam již jsme uviděli, co je hrůza války. Všude plno pruského vojska, které zvítězilo, a ještě více raněných, Prusáků a rakouských vojáků, které všechny dopravili sem z bojiště. Leželi na zámku, v sýpce, leželi dole v městě, po ulicích na slámě, a kostel byl jich plný. Leželi nebo seděli, lehčeji ranění přecházeli, a dychtivě přijímali od nás občerstvení, jež jsme rozdávali hned tu, když jsme uslyšeli, že na bojišti raněných už není. I tvaroh znamenitě chutnal.

„A bojiště, jak jsi řekl,“ upomínal Václav.

„Ihned. Šli jsme za město, na Bránku, a již kraj lesa spatřili jsme zhoubu. V cestě kuň zabitý, kousek dále voják, mrtvý, ležící na znak. Vrazil jsem na něj nevěda o něm, a první pohled můj padl do jeho otevřených mrtvých očí. — Kolem kmeny stromů od koulí rozryté, ostřílené, větve omlácené, a dole na mechu v jehličí, mezi stromy mrtví vojáci. — A před lesem v polích v širém svahu, nejvíce u hřbitovní zdi starobylého kostelíka sv. Václava jaká spousta, jaká hrůza! Všude padlí vojínové, Prusáci v tmavých modrých kabátcích, rakouští vojáci v bílých, (tenkrát měla všechna pěchota bílé kabáty) natažení, zkroucení, na znak ležící na boku, tváří do země, s prsty křečovitě do hlíny zarytými. Mezi nimi mrchy padlých koní; podkovy se jim blyštěly na ztuhlých do vzduchu třecích nohách, těla v tom vedru rychle jim nabíhala, až řemení na nich praskalo. A puchu všude, až mdlo; z počátku div že jsem neomdlel. Všude po širém bojišti rozházené šavle, i pušky, náboje, torby a rozsypané z nich věci, kartáčků a kartáčů, prkének s dírkami na cidění

knoflíků, a psaní, jak by nasil. Od listů se místem až bělalo.“

„Četls je? Byla česká?“

„Německá, polská, česká, také jedno české v nářečí hanáckém. Sebral jsem jich něco a vzal domů na památku. Ach, bylo to smutné čtení, psaní matek synům, nevěst ženichům, lekajících se o své milé, píšících jim, že se za ně modlí Pánu Bohu, aby se zdraví vrátili. A mnohý ležel v tu chvíli mrtev na polích výšiny dobenínské nebo ve svahu dole nad Provodovem a Šonovem, odkudž hnali útokem vzůhru na Prušáky dobře ukryté; statečným, ale marným útokem.“

„Máš ještě ta psaní?“

„Choval jsem je po mnohá léta, ale pak se mi při stěhování nějak potratila. Byl bych si také rád vzal šavli z bojiště, než sem tam stály pruské stráže a tak jsem nic neodnesl, jen ty papíry a několik nábojů, z jejichž prachu jsem pak robil s kamarády „sopky“. Bylo to nerozumné a neopatrné, než na štěstí se nám nic nestalo.“

„Tak jste žádných raněných nepřivezli?“

„Přivezli. Dobří lidé se u nás o ně rozdělili. U souseda ležel těžko raněný Malorus, jenž měl skoro již vyslouženo; byl ženatý a měl kolik dětí. Povolali ho na vojnu a zle byl raněn. S ním přivezli jeho pušku, z které zbyla skoro jen hlaveň. Pažba byla otlučena, jak se nebohý statečně oháněl, když dorazili muž proti muži. Ostatním raněným, kteří byli většinou Češi, psával jsem, když se pozdravovali, psaní do jejich domova.“

„A ten Malorus?“

„Tomu bylo hůř a hůř. Ležel, chudák, bez vlády, s očima rozpálenýma. Viděl jsem ho naposledy, když jsem mu přinesl jahody na občerstvenou. Ale již o ně nestál, o nic. Odpoledne zemřel. Všichni ho litovali a jeho nebohé děti, na které tolik vzpomínal. Pochovali ho u nás pěkně, a ještě dnes je hrob jeho označen slušným pomníkem, i těch ostatních, kteří také u nás na

rány zemřeli. To byl Malorus. V pruském vojsku byli také Slované.

„Poláci,“ vpadla Lidka.

„Ano, i Čechové.“

Děti se divily.

„Vzpoměňte si, řekl Horák, „že v hrabství kladském jež bývalo součástí českého království, je podnes ně kolik českých vesnic při samých hranicích u Náchoda. Jsou to Velká Čermná, Slaný, Paseka, Jiřikovice, Nouzín, Bukovina, Stroužný, Ostrá Hora, Trnkov, Dancov a Jakubovice. Smíšené obyvatelstvo mají Chudoba, známé lázeňské místo, a Kelnov či Jelenov. V těchto smíšených převládá dnes už němčina. Mnozí z mužů těchto vsí bojovali v pruském vojsku, kdež také sloužili Češi z pruského Slezska z kraje ratiborského. A jistě také ne jeden mladý muž z českých vsí u Vratislavě a Berlína —“

„Až tam jsou české vesnice?!“

„Čeští vystěhovalci v 18. století je založili. Jejich potomci zachovali většinou mateřský svůj jazyk. Ale já se tenkrát roku šedesátého šestého neseťkal s žádným Čechem v pruském vojsku. Za to mnoho Poláků jsem viděl v pruských službách. Byli z Poznańska.“

„Mluvil jsi s některým?“

„S mnohými. Já česky, oni polsky.“

„Srozuměli jste se?“

„Dost. Mívali jsme mnoho pruských vojáků na noc, denně, když táhli do války a ještě více, když se vraceli. Mezi nimi bývali Poláci. — Jeden mne i zkoušel. Polák byl.“

„Z čeho tě zkoušel ten Polák?“

„Z řečtiny, z nepravidelných sloves; byl to snad nějaký professor, to nevím, ale důstojníkem nebyl, jen poddůstojníkem.“

„A uměls?“

„Slavně ne. Řečtinu jsme měli první rok, dříve jsme skončili, opakování nebylo, a snad jsme ani těch sloves

neměli. No, ale," otec Horák se usmíval „strachu jsem neměl, Polák známek nedával, a byl hodný. Litoval jsem, že se nemohl u nás zdržet, že musil záhy zase dál. To byl jistě výborně vzdělaný muž, ten se spíš Prušákům ubránil, ale krajané jeho, obecní vojáci, zkusili. —“

„Od Prušáků?!“ divil se Václav a všichni.

„Ano, vídal jsem, jak s nimi nakládali, jak se jim smáli a pošklebovali. Jednou jsem proto ani usnout nemohl. Na noc nám dali mnoho vojáků. Světnice byla jich plna. Spali na podlaze na slámě a já ležel v té světnici na posteli. Vojáci byli Poláci, kteří neuměli německy, a Prušáci. Co ti se jim z večera a pak, když ulehli, napošklebovali! Jak o nich mluvili, jaké šašky si z nich tropili! Já uměl dobře německy, rozuměl jsem všemu. Bylo mně líto Poláků, a zlost jsem měl na ty surové Prušáky. Poláci se nebránili; nerozuměli všemu, a kdyby rozuměli, musili mlčet, neměli zastání. Tu jsem viděl a cítil, co je ponížený národ sloužící jinému. — A dnes je s Poláky v Poznaňsku ještě hůř. Školy jim vzali, ani obecných nemají, polština je vymýtěna ze škol, ze soudů, z veřejnosti.“

„A proč?“ žasly děti.

„Prušáci chtějí Poláky poněmčit.“

„Stane se tak?“ ptal se tišeji Václav.

„Dosud se Poláci brání. Hlavní zbraní je živé vědomí vlastenecké, láska k mateřskému jazyku a — vzdělanost. Toho všeho i nám je potřeba. Milujte, milé děti, vždycky svou vlast, svůj národ, a vzdělávejte se ze všech sil. Čím budete vzdělanější, tím spíše a lépe posloužíte své vlasti. To činiti je svatou povinností.“

Setmělo se docela. Paní Horáková vstoupila nesouc světlo a připomenula s úsměvem, že dnes měli dlouhou černou hodinku, nyní že je čas k večeři. —